

SOVYET BİRLİĞİ DÖNEMİ'NDE KIRGIZİSTAN'DA GENÇLERİN POLİTİK TOPLUMSALLAŞTIRILMALARI (SOSYALİZASYONU)*

Hayati BEŞİRLİ, Ali ÜNAL**

Öz: Toplumsal yapının sürdürülmesi nüfusa yeni bireylerin katılması ile mümkün olmaktadır. Ancak bu katılımın sadece istatistiksel olması beklenilemez. Bu durum bireylerin toplumsal yapının değerlerini içselleştirmeleri ile mümkündür. Bu süreç toplumsallaşma olarak ifade edilir. Politik sistemlerin de meşruiyetlerini sağlayarak varlıklarını koruyabilmeleri için politik toplumsallaştırma (sosyalizasyon) sürecine önem vermeleri gerekir. Politik kültürün unsuru olacak genç birey aynı zamanda bu sistemin savunucusu hâline de dönüştürülecektir. Sovyetler Birliği Dönemi'nde bireylere, çocukluklarından itibaren hiyerarşik yapı içinde politik sistemin değerlerini içselleştirmeye bağlı olarak yurttaşlık bilinci kazandırılması söz konusudur. Bu kapsamda çocuk ve genç bireylerin yaş ve eğitim durumları itibarıyla dâhil olacakları “oktyabryat”, “pioner” ve “komsomol” teşkilatları oluşturulmuştur. Bu sürecin ideolojik bir aktarım süreci işlevini görmesi ve genç bireylerin Sovyet ideolojisi esasında şekillenmeleri amaçlanmıştır. Bu bağlamda iyi bir yurttaş olma kapsamını, Sovyet ideolojisini benimseme ve bu ideolojiye sadık olma belirlemiş, bunun sağlanması için her alanda ideolojik aktarım esas alınmıştır. Bu makale politik toplumsallaştırma sürecinin Sovyetler Birliği'nde nasıl gerçekleştiğini, Kırgızistan örneğinde orta koymayı amaçlamıştır.

Anahtar kelimeler: Gençlik, politik toplumsallaştırma (sosyalizasyon), Sovyetler Birliği, oktyabryat, pioner, komsomol.

Political Socialization of Youth in Kyrgyzstan during the Soviet Union Period

Abstract: The continuation of a social structure depends on the inclusion of new members into a society. However, this inclusion is not just a statistical measure. Internalization of values of the social structure is also necessary for the inclusion of new members. This process is termed as ‘socialization’. Political systems must attach importance to political socialization for their legitimization. The young individual, who is a component of political culture, would also become a defender of the system. The individual in the Soviet Union acquired the consciousness of citizenship within the hierarchical structure through the internalization of values since the childhood. In this context, organizational structures, namely ‘oktyabryat’, ‘pioner’ and ‘komsomol’ in which children and

---

* Makalenin Geliş ve Kabul Tarihi: 06.03.2018 - 26.03.2018

** Prof. Dr. Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Ankara-Türkiye.
hayati.besirli@gmail.com ORCID: 0000-0002-2051-2471

Dr. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,
Kırgızistan. ali_unal1983@hotmail.com ORCID: 0000-0002-0801-8446

youth would be involved according to their age and education, were formatted. This process functioned as transfer of ideology and it aimed at shaping young individuals according to Soviet ideology. In this context, practices of good citizenship were defined according to the degree of embracement of Soviet ideology and of loyalty to this ideology. To achieve these elements, there was a transmission of ideology from the center in all spheres of life. This article aims to present how political socialization in the Soviet Union took place in Kyrgyzstan.

Key words: Youth, politic socialization, Soviet Union, oktyabryat, pioner, komsomol.

Giriş

Politik sistemler varlıklarını meşruiyetlerini koruyarak sürdürürler. Meşruiyetin tesisinde gençlik önemli bir yere sahiptir. Gençlerin gerek siyasal katılımı ve bu katılımında onların aktif katılımcılar mı yoksa pasif etkilenenler mi olduğu önem kazanmaktadır. Her iki durumda da katılım siyasal kültüre ilişkin değerlerin içselleştirilmesi ile mümkün olmaktadır. Genç bireylerin toplumun değerlerini içselleştirmeleri ve politik değerler sistemine dâhil olmaları gereklidir. İşte ömür boyu devam eden bu süreci ifade eden temel kavram, toplumsallaşmadır. Toplumsallaşma, bireylerin gerek toplumun norm ve değerlerini içselleştirerek gerekse toplumsal rolleri benimseyerek toplumun üyeleri hâline gelmeyi öğrenme süreçleridir (Marshall, 1999, s. 760).

Siyasal Kültür ve Siyasal Toplumsallaşma

Toplumsal yapı, toplumsal kurumları kapsayan bir bütündür. Bir toplumun siyasal sistemini oluşturan ve bu sistemi meşrulaştırma sürecine katkıda bulunan değer ve normlar sistemini ifade eden siyasal kültüre ilişkin içselleştirmeler, toplumsallaşma sürecinde gerçekleşir. Politik kültürün nesnel kavramlaştırması bireylerden bağımsız, onları aşan, aynı zamanda onları bir arada tutan bir bütündür (Pavone, 2014, s. 1). Easton'a göre her toplum hedefleri ve kabulleri çok kutsal ve ihlal edilemez olan kendi politik, kültürel, totem ve tabularına sahiptir. Politik kültürün psikolojik ve öznel kavramlaştırması, nesnel kavramsallaştırmasının tam tersidir. Yani bireyden bağımsız, onları aşan bir politik kültür kavramı değil, aksine bireyde temellenen bir kültür kavramıdır. G. Almond, B. Powel ve S. Verba'nın çeşitli çalışmalarında politik kültür kavramı; bir politik sistemin üyeleri arasında siyasete karşı bireysel tutum ve yönelimlerin bir örüntüsü olarak tanımlanmıştır. Bu açıdan politik kültürden bahsettiğimiz vakit politik sistemin üyelerinin bilişlerinde, duygularında ve yargılarındaki içselleştirmelere atıfta bulunuyoruz demektir. Politik kültür politik sistem ile değer, inanç ve tutumlar arasındaki ilişkiyi denge ve istikrar eğilimli bir şekilde sağlamaktadır. Bireyler tarafından politik toplumsallaşma sürecinde kazanılan politik kültür unsurları politik

davranışlarımızı şekillendirmekte, bu da politik sistemi denge ve istikrar yönünde etkilemektedir (Sarıbay, 2000, ss. 63-64; Beşirli, 2013, s. 48). Bütün politik sistemler, genç üyelerin politik uyumlarının sağlanması konusunda çalışmalar yapmaktadırlar. Bu kapsamda politik toplumsallaşma bireylerin ulusal politik kültüre katılmalarını ifade etmektedir (Beşirli, 2013, s. 48; Greenberg, 1970, ss. 4-6; Rodeo, 1983, s. 153).

Politik sosyalizasyon sürecinin birçok ajanı söz konusudur. Aile, akran grupları, eğitim, kitle iletişim araçları, din ve iş yeri bunlara arasında sayılabilir. Çalışmada bu ajanlardan eğitim, akran gruplarının yeri Sovyetler Birliği örneğinde gençlerin politik toplumsallaştırılmalarında incelenmiştir. Eğitim, politik sosyalizasyon sürecinde önemli bir yere sahiptir. Eğitim kurumu önemini iki noktada sürdürmektedir. Bunlardan birincisini eğitimin içeriği oluştururken ikincisini eğitim ortamının özellikleri oluşturmaktadır. İçerikte öğrencinin kazanımları tanımlanır ve bu kazanımların nasıl sağlanacağına yolları belirtilir. Eğitim ortamı ise gerek öğretmenlerin gerekse yönetimin öğrenci ve birbirleri olan ilişkileri ile şekillenir. Bu kapsamda ortam, açık bir işlev göreyerek kurum kültürünün bireyler üzerindeki etkisini ortaya koyar. Akran grupları ise oluşturulan askerî (paramiliter) örgütlenmeler kapsamında önem ortaya koyar.

Sovyetler Birliği'nde Gençlerin Siyasal Toplumsallaşması

Sovyetler Birliği Dönemi'nde, kahramanlar yaratma, kahramanlık türküleri besteleme ve önemli günler icat etme, politik meşruyeti sağlama sürecinde araç olarak kullanılmıştır. Farklı kültürlerden gelen bireylerin ırkı ve dinî mensubiyetlerin belirleyiciliğinden sıyrılarak bu mensubiyetlerinin folklorik bir malzemeye dönüştürülmesinin amaçlandığı ve tek tip insan modeli – homosovyeticus- oluşturmanın planlandığı Sovyet rejimi, gençlerin politik toplumsallaştırılmalarına önem vermiştir. Bu uygulamalar ideolojik aktarım süreci unsuru olarak işlev görmüş, genç bireylerin Sovyet ideolojisi esasında şekillendirilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda iyi bir yurttaş olma, Sovyet ideolojisini benimseme ve bu ideolojiye sadık olma tutumları değerlendirilmiş, bunun sağlanması için her alanda ideolojik aktarım esas alınmıştır.

Bu sistemde birey, çocukluktan itibaren hiyerarşik yapı içinde politik sistemin değerlerini içselleştirerek yurttaşlık bilinci kazanmakta ve böylece bireyin doktrine olması sağlanmaktadır. Bu kapsamda birçok alanda olduğu gibi gençlere ilişkin alanlarda da gelenek icadı yaşanmıştır. Burada gelenek icadı kavramı, Hobsbawm'ın (2005, s. 2) ifade ettiği biçimde alenen veya zımnen kabul görmüş kurullarca yönlendirilen ve bir ritüel; sembolik bir özellik sergileyen, geçmişle doğal bir süreklilik andırır şekilde tekrarlara dayanarak belli değerler ve davranış normlarını aşlamaya çalışan bir pratikler kümesi anlamında kullanılmıştır. "Homosovyeticus" oluşturma sürecinde çocuk ve genç

bireylerin yaş ve eğitim durumları itibarıyla dâhil oldukları “oktyabryat”, “pioner” ve “komsomol” teşkilatlarını kapsayan bir sistem söz konusudur.

Oktyabryat: Oktyabryatlar, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği “pioner” takımına bağlı 7-9 yaş arasındaki 1-3 sınıf öğrencilerinden oluşan gönüllü birliklerdir. Oktyabryatların ilk grubu 1923-1924 yılında Moskova’da pioner birliklerinde oluşturulmuştur. Bu gruba Ekim 1917 Devrimi döneminde doğan çocuklar kabul edilmiştir. Bu birlik bu sebeple oktyabryat olarak ifade edilir. Oktyabryat grubunun sembolü boyuna takılan kırmızı fular ve yakaya takılan ve içinde Lenin’in küçüklük fotoğrafının yer aldığı kızıl yıldızdır.

Kaynak: <https://ok.ru/duyularmnd/topic/65304697768921> Erişim 08.02.2018

Her yıl 16-22 Nisan arasında Sovyet genelinde “Oktyabryat Haftası” olarak kutlanmıştır. Ekim ayında Kızıl Yıldız İşareti Bayramı’nda öğrenciler oktyabryat safına katılmışlar ve yıldız rozeti almışlardır. Oktyabryatların çalışmaları komsomol ve pioner teşkilatı tarafından yönetilmiştir. Önde gelen komsomol ve pionerler oktyabryatları pionerliğe geçişi için hazırlamışlar; iyi eğitim almalarını ve kolektif çalışmalarını sağlamışlardır. Oktyabryat faaliyetlerinde öğretmenler büyük rol oynamışlardır (Oruzbayeva, 1979, s. 460).

Pioner: Pioner terim olarak “birinci, öncü” anlamına gelir. Herhangi bir işin öncüsü; teknikte, sanatta keşfedici olmayı gösterir. V. İ. Lenin Sovyetler Birliği Pioner Teşkilatı, demokrat çocuklar örgütünün üyesidir. 1922 yılında Moskova’da örgütlenen Komünist Çocuk Grupları üyeleri ilk defa “pioner” olarak adlandırılmıştır. Pionerlere 10-15 yaş arası çocuklar gönüllü olarak belirli bir yemin töreniyle katılmıştır. Pioner sembolleri arasında kızıl bayrak, kızıl kravat, rozet vardır. Selamlama, esas duruş, hizaya geçme, bayrak taşıma, bayrak çekme, ateş yakma ritüelleri; bunun yanı sıra pioner sembolleri pionerlerin kolektif bilinçle yetişmesine sağlamayı amaçlamıştır. Pionerler,

sınıfı veya yaşadığı yere göre oluşan ekiplere, birliklere, takımlara katılmışlardır. Böylece örgün ve yaygın eğitim arasındaki ilişki tesis edilmiştir (Oruzbayeva, 1979, s. 649).

Kaynak: <https://russiapedia.rt.com/of-russian-origin/pioners/> Erişim 08.02.2018

Okul pioner takımları ve birlikleri, pioner kampları, pionerlerin yaşadıkları yerlere göre örgütlenen ve kolektif başkanlığı, pioner teşkilatındaki Leninist Genç Komünistler Birliği vekilini ifade eden “Pioner Vojatıy” (Pioner Lideri) 1922’de oluşturulmuştur. Pioner liderinin faaliyetleri, hakları ve görevleri “V. İ. Lenin Sovyetler Birliği Pioner Teşkilatı Kıdemli ve Birlik Pioner Lideri Yönergesi”ne (1967) göre belirlenmiştir. Pioner lideri sosyal pedagoğ, komsomol ve pionerlerin şefleriyle birlikte komünist eğitimi görevlerini yürütmüştür (Oruzbayeva, 1979, s. 649).

Gençlerin okul dışı faaliyetleri belirlendiği gibi, tatil dönemleri de planlanmıştır. Kış ve yaz tatili döneminde okul öğrencileri (7-15 yaş arası), pionerler için düzenlenen sağlık ve eğitim amaçlı pioner kampına (**pioner lageri**) katılırlar. Pioner kampı sendikalar, komsomol komitesi, ekonomik örgütler, kolhoz başkanlığı, eğitim organları, sağlık, spor ve beden eğitimi komiteleri ile birlikte düzenlenir. Pioner kampı şehir dışından gelenler, sağlık durumu kötü olanlar, engelli çocuklar için yatılı sanatoryum kampları; şehirden gelenler için ise gündüzlü şeklinde düzenlenmiştir. 1978 yılında Sovyet Birliği kolhozları genelinde 40 000’den fazla pioner kampı yer almıştır. Kırgızistan’da 1978 yılında 100 kadar pioner kampına 89 000 öğrenci katılmıştır. Ayrıca şehirlerdeki pioner kampına 9 740, şehir dışındaki kamplara 62 650, kolhoz ve sovhoz pioner kampına 11 650 ve çalışma kampına 28 000 öğrenci katılmıştır (Oruzbayeva, 1979, s. 650).

Sovyetler Birliği'ndeki ve birlik dışındaki bazı yabancı ülkelerde okul dışı eğitim alanı olarak pioner sarayı ve öğrenci evleri oluşturulmuştur. Bu kuruluş öğrencilerin okul dışındaki kitlesel eğitim ve öğretim çalışmalarını yürüten ve düzenleyen merkez niteliğindedir. Bunlar okul, komsomol ve pioner teşkilatlarıyla birlikte çocuklara komünist eğitim verilmesini yürütürler. Evler; reyon, oblast, kray, ülke ve şehir olarak örgütlenmiştir. Eğitim organları; pioner teşkilatı kurulu, komsomol komitesi başkanlığı ile çalışır. İlk pioner evleri 1923-1924'lü yıllarda Moskova'da; 1930 yılında Leningrad, Sverdlovsk, Tiflis, Kiev, İrkutsk gibi şehirlerde açılmıştır. Pioner evlerinde; çocukların yaşlarına, eğitim seviyelerine, ilgi alanlarına göre -yerel koşullar da göz önünde bulundurularak- kulüpler, daireler, bölümler oluşturulmuştur. Evlerin çalışmaları okul programını tekrar etmeksizin Sovyetler Birliği Eğitim Bakanlığı ve Sovyetler Birliği Pioner Teşkilatı tarafından kabul edilen program çerçevesinde yürütülmüştür. Evlerin temel amacı "kendini tanıma ve arkadaşını öğretme" şeklinde tanımlanmış, bu evler aracılığıyla akran eğitimleri sağlanmıştır. Pioner sarayı ve öğrenci evlerinde sosyal ve kültürel faaliyetler yürütülmesinin yanı sıra gençlerin bilimsel alanda merakları uyandırılmak istenmiş ve bu kapsamda münazara, konferans, çocuk sergileri, spor müsabakaları ve yarışmalar düzenlenmiştir. Pioner evlerinin ideoloji aktarımı işlevinin yanı sıra önemli bir amacı da çocukların beceri ve kabiliyetlerini arttırma, ilim ve teknik ile sanatın farklı alanlarına onların ilgisini çekme olmuştur. Çocukların, komünist eğitimdeki başarılarından dolayı Moskova, Leningrad, Tiflis gibi evlerin çoğu Kızıl Tuğ madalyası ile ödüllendirmiştir. Kırgızistan'da 51 pioner ve öğrenci evinde yürütülen çalışmalara 15 607 öğrenci -Frunze (Bişkek) şehrinde ise 2 935 kişi- katılmıştır (1977) (Oruzbayeva, 1979, s. 650).

Çocuk ve gençlerin politik toplumsallaştırılmaları sürecinde önemli bir unsur olarak gazeteler görülmektedir. Bu kapsamda önemli bir yayın organı Pionerskaya Pravda olmuştur. Bu gazete, Sovyetler Birliği çocuk gazetesidir. 1925 yılında Moskova Haftalık Pioner gazetesi, Leninist Genç Komünistler Birliği'nin Moskova Komitesi organı olarak yayımlanmıştır. 1927 yılından itibaren Leninist Genç Komünistler Birliği Merkezî Komisyonu ve Moskova Komitesi, 1958 yılı itibarıyla da Leninist Genç Komünistler Birliği Merkezî Komisyon ve V. İ. Lenin Sovyetler Birliği Pioner Teşkilatı Merkezi organı olarak haftada iki defa basılır. Gazete çalışmalarına N. K. Krupskaya, M. İ. Ulyanova, A. P. Gaydar, S. Ya. Marşak faal olarak katılırlar. Bu sebeple Lenin madalyası ve (1950) ve Emek Kızıl Tuğ madalyası ile mükâfatlandırılmışlardır (1945). Pionerskaya Pravda'nın 1977 yılında baskı sayısı 8 900 000'e ulaşmıştır (Oruzbayeva, 1979, s. 650). Birlik genelinde pionerler için "Pionerskaya Pravda" gazetesinin yanı sıra, 35 dergi, ulusal gazete ve dergiler neşredilir. Kırgızistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde "Kırgızistan Pioneri" gazetesi,

“Çaş Leninci” dergisi de aynı hedef kitle için yayımlanmıştır (Tabaldiyev, 1976, s. 598).

Kaynak: <http://casarusia.com/foro/viewtopic.php?f=20&t=10030> Erişim 08.02.2018

V. İ. Lenin Tüm Birlik Pioner Örgütü

V. İ. Lenin Tüm Birlik Pioner Örgütü, 10-15 yaş arasındaki gençlerin kitlesel bağımsız komünist örgütüdür. Bu örgütün faaliyetlerini, Sovyetler Birliği Komünist Partisi talimatnamesi uyarınca Leninist Genç Komünistler Birliği

yönetmiştir. Pionerlere; okul ve aile ile birlikte sendika, spor, sanat, toplumsal örgütler, kamu kurumları ile sıkı ilişki içinde komünist eğitimi yürütmüştür. Tüm Birlik Pioner Örgütü'nün temel amacı, yapısı, örgüte üyelik koşulları, örgütün görevleri Yönetmelik esasında belirlenmiştir. Leninist Genç Komünistler Birliği Merkezî Komitesi Yüksek Organı yönetimiyle çalışan V. İ. Lenin Tüm Birlik Pioner Örgütü'nün temelini, pioner takımı teşkil etmiştir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği bünyesinde 1974 yılında 25 milyon pioner mevcuttur. Örneğin Kırgızistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde bu sayı 425 438'dir. Tüm Birlik Pioner Örgütü pionerleri, Komünist Parti işlerini yürütür; Sovyet halkının çocuklarının devrimci, kahraman ve emekçi geleneklere uygun olarak yetişmesini sağlar. Çocuklara, yurt sevgisini ve düşmana karşı koymayı öğretmiştir. Tüm Birlik Pioner Örgütü çalışmaları Sovyet halkının hayatı, komünizmi kurma mücadelesiyle ilişkilendirilmiştir. Tüm Birlik Pioner Örgütü'nün faaliyetlerindeki temel ilkeler; toplumsal siyasi yönelim, örgüt çalışmaları ve üyeliklerde gönüllük, bireysel özellikleri dikkate alma, pioner kolektifinin esnek ve sistemli çalışması, hayal gücü ve oyun unsurlarından faydalanmaktır. Birlik ve takımlardaki çalışmalar yerel koşullar, gelenekler dikkate alarak yürütülmüştür (Tabaldiyev, 1976, s. 597).

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde çocuk komünist hareketinin oluşturulması ve geliştirilmesinde V. İ. Lenin önemli bir yere sahiptir. Parti; komünist çocuk hareketini, komünist eğitim sisteminin bir parçası olarak görmektedir. V. İ. Lenin'in Rusya Genç Komünistler Birliği'nin III. Kongresi'nde yaptığı konuşmada (Ekim 1920) yetişmekte olan genç neslin eğitilmesinde çalışmalarının esasını parti ve komsomolun teşkil ettiğini vurgulamıştır. 19 Mayıs 1922'de II. Bütün Rusya Komsomol Konferansı'nda her yerde pioner birliklerinin oluşturulması yönünde karar kabul edilir. Bu tarih, Tüm Birlik Pioner Örgütü kuruluş yıldönümü olarak kutlanır. 21 Ocak 1924 tarihinde komsomolun Merkezî Komitesi kararıyla pioner örgütüne V. İ. Lenin adı verilmiştir. Mart 1926 tarihinde komsomolun VII. Kongresinde Rusya Leninist Genç Komünistler Birliği (RLKSM) Bütün Leninist Genç Komünistler Birliği (VLKSM) olarak adlanması kararı sonrası pioner örgütü V. İ. Lenin Tüm Birlik Pioner Örgütü olarak adlandırılmıştır. Pioner birlikleri hayatın her alanına aktif olarak katılmış ve ekonominin gelişmesine faal katılımları sebebiyle 1935 yılı bazı pionerlere hükümet ödülleri takdim edilmiştir. Mamlakat Nahangova'ya Lenin madalyası; İşan Kadırov, Navahan Atakulova, Aleksey Fadeyev ve Buza Şamcanova'ya onur nişanı verilmiştir (Tabaldiyev, 1976, s. 598). Partinin XII, XIII, XIV ve XVI. Kongreleri Parti Merkez Komitesi'nin Tüm Birlik Pioner Örgütü'ne ilişkin kararında, Sovyetler Birliği Komünist Partisi Programı'na göre örgütün ana görevleri, komünist eğitim sisteminde pioner kolektiflerinin yeri ve rolü, okul ve toplumsal örgütler ile ilişkileri, pionerlerle çalışma şekil ve yöntemleri belirlenmiştir. Rusya Komünist Partisi Merkez Komitesi Örgüt Bürosu 4 Ağustos 1924'te "Pioner hareketi"ne ilişkin

kararında Komünist Parti'nin fikirsel idaresi kapsamında çocuk pioner hareketinin temel görevinin, “Komünist Eğitimin Okulu” olması gerektiğini ifade etmiştir. Sovyetler Birliği Komünist Partisi yetkilileri ve Sovyet hükümetinin ileri gelenleri Mihail İvanoviç Kalinin, Nadejda Konstantinovna Krupskaya, Sergey Mironoviç Kirov, Feliks Edmundoviç Dzerjinskiy, Yemelyan Mihayloviç Yaroslavskiy, Nikolay İliç Podvoyskiy, Anatoliy Vasilyeviç Lunaçarskiy, Andrey Sergeyeviç Bubnov, Valerian Vladimiroviç Kuybişev, Mihail Vasilyeviç Frunze, Kliment Yefremoviç Voroşilov, Pavel Petroviç Postişev, Andrey Andreyeviç Andreyev, Mihail Nikolayeviç Pokrovskiyvs; pioner hareketine doğrudan katılmışlardır (Tabaldiyev, 1976, s. 597). Pioner birlikleri hayatın her alanına aktif olarak iştirak eden ve komünist ideolojisi esasında çalışan mekanizmalar biçimindedir. Kırgızistan'da kollektifleştirme sürecinde, 1932-1933 yıllarında kulaklara (zengin-manap) karşı mücadelede Pavlik Morozov, Kolya Myagotits, Kıçan Cakırov isimli pionerler hayatlarını kaybetmişler ve bu genç bireyler “kahraman” olarak ilan edilmişlerdir. Bunların isimleri oluşturulan “Tüm Birlik Pioner Örgütü onur kitabına yazılmıştır (Tabaldiyev, 1976, s. 598).

1930'lu yılların sonunda Tüm Birlik Pioner Örgütü, sınıf-birlik, okul-pioner takımları olarak yeniden oluşturulmuştur. II. Dünya Savaşı yıllarında pionerler etki alanlarını iyice genişletmişler, tarımsal alanda veya savaşın gerektirdiği diğer cephe gerisi görevlerde bulunmuşlardır. Alman işgalcilere karşı göstermiş oldukları mücadeleden dolayı pioner Lenya Golikov, Marat Kazey, Valya Kotik, Zina Portnova'ya Sovyetler Birliği Kahramanı unvanı verilmiş; bunun gibi binlerce pioner madalya veya nişan ile ödüllendirilmişlerdir. 1962'de Tüm Birlik Pioner Örgütü çocukların komünist eğitiminde gösterdiği büyük katkılar sebebiyle 40. yıldönümü kapsamında Lenin madalyasıyla onurlandırılmıştır. Pioner örgütünün idari yapısı (birlik, takım meclisleri, genç pionerlerin şehir ve reyon kurulları, olağan yapılan toplantıları) çok gelişmiştir. Pioner takımları ve birlikleri 1-3. sınıflarda oktyabryat gruplarını teşkil etmiştir. Tüm Birlik Pioner Örgütü, okul dışındaki kurumlarla da sıkı ilişki içinde olmuştur (Tabaldiyev, 1976, s. 598).

Pioner örgütü yöneticileri, 20 pedagoji enstitünde, 100 pedagojik eğitim kurumunda, Leninist Genç Komünistler Birliği Merkezî Komitesi bünyesindeki Komsomol Yüksekokulunda yetiştirilmiştir. Tüm Birlik Pioner Örgütü girişimiyle kurulan “Dostuk üyü” (Dostluk evi) sosyalist halklarının genç yöneticileri ile enternasyonal ilişkilerin, buluşmaların ve iş birliğinin merkezi hâline gelmiştir (Tabaldiyev, 1976, s. 598).

Komsomol: Komsomol teşkilat yapısının ilkelerini ve iç yapısını Leninist Genç Komünistler Birliği Tüzüğü düzenlemektedir. Tüzük ilk defa İşçi ve Çiftçi Gençler Birliği'nin I. Bütün Rusya Kongresi'nde (1918) kabul edilmiştir. 25-28

Nisan 1978 tarihindeki tüzükte XVIII. Leninist Genç Komünistler Birliği Kongresi'nde birtakım değişiklikler yapılmıştır. Leninist Genç Komünistler Birliği Sovyetler Birliği Komünist Partisi yönetimiyle çalışır. Komsomolun idari organı Leninist Genç Komünistler Birliği Merkezi Komitesi, doğrudan Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkezi Komitesi'ne tabi olmuştur. Komsomol örgütlenme yapısı bakımından yönetimi merkeziyetçidir. Tüm Birlik Leninist Genç Komünistler Birliği Tüzüğü; komsomolun temel görevlerini, teşkilat yapısını, komsomol üyelerinin görevlerini ve haklarını, komsomolun iç demokrasisinin esaslarını, komsomol idari organlarının teşkilat yapısını, bunların amaçlarını ve görevlerini, komsomol teşkilatının V. İ. Lenin Pioner Örgütüne başkanlık yapma görevlerini, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Silahlı Kuvvetleri'ndeki komsomol çalışmalarını belirlemiştir (Tabaldiyev, 1976, s. 597).

Tüm Birlik Lenin Genç Komünistler Birliği (VLKSM)

Komsomol, gençlerin kitlesel sosyal siyasi teşkilatı niteliğinde olmuş; Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin aktif yardımcısını ve insan kaynağını oluşturmuştur. Leninist Genç Komünistler Birliği genç yöneticilerini komünizm ruhuyla yetiştirmiştir. Komünizm yolunda çalışan ve yöneten insanların eğitilmesinde parti çalışmalarına yardımcı olmuştur. Leninist Genç Komünistler Birliği kız ve erkekleri, proleter ve enternasyonal ruhla yetiştirilmiştir (Tabaldiyev, 1976, ss. 595-596). Lenin Genç Komünistler Birliği (VLKSM) Yönetmeliği uyarınca komsomol olarak 14-28 yaş arasındaki kız ve erkekler kabul edilmiştir. 1 Ocak 1974 yılı itibarıyla komsomol gençlerin sayısı 430 000'i ana teşkilat olmak üzere, 32 000 000'a ulaşmıştır (Tabaldiyev, 1976, s. 596). Leninist Genç Komünistler Birliği ana teşkilatları; iş yerleri, kolhoz ve sovhozlarda, eğitim kurumlarında, kamu kurumlarında, askerî ve filo bölüklerinde organize edilir. Leninist Genç Komünistler Birliği'nin yüksek organı Kongre ve Merkezî Komite olmuştur (Tabaldiyev, 1976, s. 596).

Lenin Genç Komünistler Birliği proletarya gençlik hareketi tarihi, Sovyet halkının komünizmi kurmak için devrimci mücadele tarihi ile sıkı ilişki içindedir. Proletarya gençlik hareketinin yetişmesinde ve gençlik birliklerinin örgütlenmesinde Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi 6. Kongresi (Temmuz-Ağustos 1917) belirleyici olmuştur. Kongrenin "Gençlik Birliği" hakkındaki oturumunda gençlik teşkilatı ve programının teorik temeli oluşturulmuştur. I. Bütün Rusya İşçi ve Çiftçi Gençler Birliği Kongresi (29 Ekim 1918) dağılık hâldeki gençlik birliklerini Rusya Genç Komünistler Birliği (RKSM) altında toplamıştır (Ruçkin ve Muhamedcanov, 2008, s. 104). Bu kongrede program ve yönetmeliklerin temel ilkeleri belirlenmiştir. 1924 yılında organizasyona V. İ. Lenin ismi eklenmiş ve organizasyon Rusya Lenin Komünist Gençler Birliği olarak adlandırılmıştır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin kurulmasıyla

bağlantılı olarak Mart 1926'dan sonra da Tüm Lenin Genç Komünistler Birliği (VLKSM) olarak ifade edilmiştir (Tabaldiyev, 1976, s. 596).

V. İ. Lenin'in "Gençler Birliğinin Görevlerine" ilişkin olarak III. Rusya Komünist Gençler Birliği (RKSM) Kongresi'nde (1920) yaptığı tarihî konuşma da Parti ve Komsomol çalışmaları için teorik ve program belgesi olmuştur. VI. Komsomol Kongresi'nde (1924) gençler hareketindeki Troçkizm tamamen ortadan kaldırılmış ve Leninizm kabul görmüştür. VII. Tüm Birlik Lenin Komünist Gençler Birliği Kongresi'yle (1926) komsomol gençler, Parti'nin XIV. Kongresi'ndeki (1925) kararının hayata geçirilmesini hedeflemiştir. Tüm Birlik Lenin Komünist Gençler Birliği, Komünist Partisi Kongrelerinin kararlarını temel alarak, ülkenin endüstrileşmesi ve ekonomisinin kolektifleşmesi, bilim ve tekniğin ilerlemesine gösterdiği girişimleri sebebiyle Emek Kızıl Tuğ madalyasıyla ödüllendirilmiştir (Tabaldiyev, 1976, s. 596).

II. Dünya Savaşı yıllarında, Almanlara karşı direniş için Parti'nin Sovyet gençlerine çağrısı üzerine, 1941-1945 yılları arasında Tüm Lenin Genç Komünistler Birliği bünyesine 12 milyona yakın kız ve erkek katılmıştır. 3 500 komsomol, Sovyetler Birliği kahramanı namını almıştır. 3,5 milyon komsomol; madalya ve nişan ile ödüllendirilmiştir. 14 Haziran 1945 yılında da Tüm Lenin Genç Komünistler Birliği, II. Dünya Savaşı sırasındaki emeklerinden dolayı Lenin madalyasıyla ödüllendirilmiştir (Tabaldiyev, 1976, s. 596).

Komsomol, II. Dünya Savaşı sonrası ülkenin sanayi ve ekonomisinin yeniden şekillendirilmesi faaliyetlerinde de aktif görev alır. Tüm Lenin Genç Komünistler Birliği'nin 30. yıldönümünde (1948) Sovyet gençlerinin komünist eğitime katkıları sebebiyle ikinci defa Lenin madalyasına layık görülmüştür. 5 Kasım 1956 yılında komünizmin kurulması, özellikle işlenmemiş yerlerin kullanılmasında yapmış olduğu katkılardan dolayı Tüm Lenin Genç Komünistler Birliği'ne üçüncü defa Lenin madalyası verilmiştir.

Tüm Lenin Genç Komünistler Birliği; gençler, pionerler ve çocuklar için Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği bünyesinde 22 dilde 226 gazete ve dergi bastırmıştır. Tüm Birlik Lenin Komünist Gençler Birliği Merkezî Komitesindeki "Komsomolskaya Pravda", "Pionerskaya Pravda" gazeteleri ile "Komsomolskaya Jizn", "Molodoy Kommunist", "Smena", "Pioner", "Tehnika Molodeji", "Murzilka" gibi dergiler oldukça geniş kitlelere ulaşmıştır. Tüm Lenin Genç Komünistler Birliği; uluslararası komünist ve demokratik gençlik hareketinin aktif bir birliğidir. 1970 yılı itibarıyla Tüm Birlik, dünyanın 129 ülkesindeki gençler ile iş birliği içinde olmuş ve aynı zamanda kapitalist ülkelerin komünist gençlik örgütleriyle ilişkisini geliştirmiştir. Tüm Birlik Lenin Komünist Gençler Birliği; gençlerin ve öğrencilerin dünya festivallerine, uluslararası konferanslarına, kurullarına ve forumlarına katılmıştır. 1968 yılında

Sovyet gençleri ve tüm Sovyet halkı Tüm Birlik Lenin Komünist Gençler Birliğinin 50. yıldönümünü kutlanmıştır. Birlik, Oktyabr Devrimi madalyasıyla ödüllendirilmiştir. Komsomol'un çalışma ve faaliyetleri düzenli olarak Sovyetler Birliği Komünist Partisi bünyesindeki kongrelerde, konferanslarda, kurullarda ve parti toplantılarında münazara ve müzakere edilmiştir (Tabaldiyev, 1976, s. 596).

Bunun yanı sıra Leninist Genç Komünistler Birliği (VLKSM) birinci genel sekreterleri olarak görev alan birçok kişi 1937-1938 yıllarında Stalin zamanında uygulanan cezalardan/baskılardan (repressiya) kurtulamamıştır. Söz konusu yıllar arasında görev alan birinci sekreterler Stalin tarafından etkisiz hâle getirilmiştir. 4 Kasım 1918-Temmuz 1919 Yefim Viktoroviç Tsetlin; Temmuz 1919- Eylül 1921 Oskar Lvoviç Rıvkin; Eylül 1921- 4 Nisan 1922 Lazar Abramoviç Şatskin; 5 Nisan 1922-18 Temmuz 1924 Petr İvanoviç Smorodin; 18 Temmuz 1924- 16 Mayıs 1928 Nikolay Pavloviç Çaplin; 17 Mayıs 1928- 24 Nisan 1929 Aleksandr İvanoviç Milçakov; 24 Nisan 1929- 23 Kasım 1938 Aleksandr Vasilyeviç Kosaryev; bu sekreterler arasında sayılabilir (Krivoruçenko, 2011, ss. 100, 110, 125-126).

Kırgızistan Tüm Lenin Genç Komünistler Birliği

Kırgızistan'da ilk komsomol hücreleri, 1918 yılı itibarıyla öncelikli olarak kentlerde ve işçilerin yoğun olarak yaşadığı veya çalıştığı alanlarda oluşturulmuştur. İlk hücreler, 1920'li yıllarda önceleri Belevodsk, Kamışanovsk, Uspensk, Privokzalno-Voznesensk, Privokzalno-Mihaylovsk, Baytik, Pavlovsk, Ayteke köylerinde kurulmuştur. Bişkek, Oş, Kızıl Kıya, Tokmok, Prjevalsk, Calal Abad ve Sülüktü'de ilk küçük hücrelerde birkaç yüz komsomol bulunmuş; ilk komsomol hücre liderleri arasında N. Tsapenko, G. Podvarkov, Ş. Zabirov, K. Bayalinov, K. Niyazov, U. Yunusov yer almıştır. 1924 yılında komsomol üyelerinin sayısı 5 bin 100'e ulaşmıştır. İç savaşa katılanlar arasında komsomol K. Taşbayev, B. Golubyev, A. Proşenkov, V. Muhin, P. Bobduy gibi üyeler olmuş; iç savaşın sona ermesiyle komsomol Sovyet yönetiminin sağlamlaşması, ekonomik ve eğitim alanında gençliğin yetişmesi işlevi kapsamında askerî yapıya yakın bir örgüt olarak parti ile beraber çalışmıştır. Komsomol örgütlerinin ana faaliyetleri, bu dönemde halk arasında ajitasyon ve propaganda çalışmaları yürütmek olmuştur. Komsomollar sosyalist ideolojinin yayılmasına yardım ederek parti politikaları esasında toprak ve su reform hareketlerine katılmışlar; azınlıkların hayatlarında olduğu gibi toplumsal konularla ilgilenmişlerdir.

Rusya Tüm Lenin Genç Komünistler Birliği Merkezî Komitesi Orta Asya Bürosu ve Rusya Komünist Partisi Bölge Örgütü Bürosunun kararı uyarınca Kırgız Bölgesi Örgütü Bürosu oluşturulmuştur. 1924 yılı sonu itibarıyla bölgesel komsomol oluşmuş ve RKSM'nin askerî birliğine dâhil olmuştur. 25

Mayıs-1 Haziran 1925 tarihinde I. Kırgızistan Komsomol Kurucu Kongresi gerçekleştirilmiş ve Kırgızistan Tüm Lenin Genç Komünistler Birliği oluşturulmuş oluşumu tamamlanmıştır. 1926 yılı başlarında bölgede 305 hücre ve bünyesinde 9 507 üye ile 197 komsomol üyesi adayı mevcuttur. Kırgızistan Lenin Genç Komünistler Birliği'nin geliştirilmesi ve güçlendirilmesi sürecinde O. Aliyev, G. Kraşennikov, V. Pavlov, A. Zorin, A. Tagayev, S. Yegimbayev önemli katkılarda bulunmuşlardır. 1926 yılında Kırgız Özerk Sosyalist Cumhuriyeti'nin oluşturulmasıyla bağlantılı olarak Rusya Leninist Genç Komünistler Birliği Kırgız Bölgesi Örgütü Bürosu, Kırgızistan Tüm Lenin Genç Komünistler Birliği Bölge Komitesine dönüştürülmüştür. Komsomol sosyalist ideolojinin halka benimsetilmesi sürecinde “cehaletin ortadan kaldırılması” ve “okullarda reformlar” için kültür çalışmalarına devam etmiştir. “Halk düşmanları ve karşı devrimcilerle mücadele”, komünist katılım, yeniden örgütlenme Kırgızistan komsomol örgütlerinin temel amaçlarından biri olmuştur. Kırgızistan komsomolunun en önemli çalışma alanlarından biri kadınlara yönelik olmuştur. Bu çalışmalar “kadınların özgürleştirilmesi çalışmaları” olarak ifade edilmiş, geleneksel unsurların yerini sosyalist unsurlara devretmesi için yürütülen bu çalışmalar kapsamında geleneksel kıyafetler eski feodal ilişkilerin ve karanlığın sembolü olarak görülmüş, Razbubu Halmurzayeva Kırgızistan'ın güneyinde geleneksel kıyafetini çıkaran “ilk kadın kahraman” ilan edilmiştir. Politik sistem; “sosyalist aydınlanmayı başarmış”, “cehalete karşı gelen” ve “ilk Orta Asya Yüksek Öğretim Komünist Kurumu ilk mezunu” olan Kırgız kadın D. İsakova'yı kahraman olarak belirtmiştir. U. Saliyeva Metkit, Köy Kurulu Nookat Reyonu temsilcisi olmuş ve S. Mamıtova da önde gelen kadınlar arasında yer almıştır. Kırgızistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla bağlantılı olarak Kırgızistan Tüm Birlik Leninist Genç Komünistler Birliği Bölge Komitesi, 1937'de Kırgızistan Tüm Birlik Leninist Genç Komünistler Birliği'ne dönüştürülmüştür. Bünyesinde 32 672 üyesi mevcuttur. 1930'lı yıllarda komsomollar arasında Sosyalist Emek Kahramanı AalıTokombayev, halk yazarı ve şairi Kasımalı Bayalınov, Kubanıçbek Malikov, Kasımalı Cantoşev, SSCB halk artisti Abdilas Maldıbayev, Muratbek Rıskulov, Sayra Kiizbayeva, akademik Begimalı Camgırçınov, SSCB halk ressamı Gapar Aytiyev gibi kimseler yer almıştır (Entsiklopediya Kirgizskaya SSR. Erişim 08.02.2018).

1966 yılında 44 500 olan Kırgızistan Tüm Birlik Leninist Genç Komünistler Birliği üye sayısı 1970 yılına gelindiğinde 70 800'e ulaşmıştır. 1960-1970'li yıllarda Lenin dersleri yapılmış; teorik çalışmalar, konferanslar, askerî zafer yerlerine geziler, kutlamalar, devrimci zafer organizasyonları, kulüpler, enternasyonal dostluklar gerçekleştirilmiştir. Bu yıllarda “Olimpiskaya Vesna”, “Pionerskoye Çetrehborye”, “Kojanıy Myaç” “Serebristaya Lijnya” gibi kitlesel spor etkinlikleri popülerlik kazanmıştır. Kırgızistan genelinde

komsomollara ait “Komsomolets Kirgizii”, “Leninçil Caş”, “Kirgızstan Pioneri” adlı üç gençlik gazetesi yayımlanmıştır. “Literaturnıy Kirgizstan”, “Caş Leninçil” “Yunıy Leninet’s”, “Bayçeçekey” “Podsnejnik” adlı dergiler çıkarılmıştır (Entsiklopediya Kirgizskaya SSR. Erişim 08.02.2018).

Sonuç ve Değerlendirme

Politik sistemlerin varlıklarını devam ettirmeleri sürecinde toplumsallaştırma önemli bir araçtır. Bireyin hayatı boyunca devam eden bu süreçte, genç bireyler politik değerleri içselleştirirler. İçinde yaşadıkları toplumun üyesi olurken aynı zamanda politik kültürün de bir parçası olurlar. Gençler politik sistemin kurulmasında ve değişiminde önemli bir araç olarak görülmüşlerdir. Sosyalist ideolojinin halka benimsetilmesi sürecinde de gençlik önemli bir kategori olarak görülmüştür. Bu kapsamda Sovyetler Birliği, birliğe üye olan tüm ülkelerde ortak bir gençlik politikası uygulamıştır. Bu politika ile gençler, ideolojinin taşıyıcısı ve aktarıcısı aygıtlara dönüştürülmüştür. Sovyet ideolojisi homosovyeticus oluşturma sürecinde çocuk ve genç bireyleri oktyabryat, pioner ve komsomol şeklinde teşkilatlandırmış ve bu teşkilatlar vasıtasıyla gerek formel gerekse informal olarak ideolojik aktarımlar sağlamıştır. Çocuklar ve gençler kendileri için seçilen kıyafetler, marşlar, belirli anma ve kutlama günleri ve törenlerle ideolojinin taşıyıcısı kahramanlara dönüştürülmüştür. Sadık yurttaş olmanın aşamaları olarak da ifade edebileceğimiz bu örgütlenme süreci, aşılama (indoktrine) sürecidir. Sürecin her aşamasında hangi kazanımların sağlanacağı belirlenmiş ve bu kazanımlar bir sonraki sürece dâhil olmada koşul olarak görülmüştür.

Gençliğin dinamik karakteri, ideolojinin taşıyıcısı olmalarında belirleyicidir. Bu süreçte gündelik hayatlarının düzenlenmesi sürecinde, akran eğitimleri daha geniş kitlelere ulaşımı kolaylaştırmış, böylelikle komsomol döneme erişildiğinde komünist parti üyeliği için gerekli ideolojik yeterlilik sağlanmıştır. Genç kitle sadece ideolojik yeterliliğe sahip bir kitle değil aynı zamanda askerî (militarize) özellikler kazanmış bir kitledir.

Kaynakça

- Beşirli, H. (2013). Gençlik Sosyolojisi, Politik Toplumsallaşma ve Gençlik. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Entsiklopediya Kirgizskaya SSR. Leninskiy Kommunističeskiy Soyuz Molodeji Kirgizii. Političeskaya Jizn 08.02.2018 tarihinde http://kirghiz.ru/enc/politicheskaya_zhizn_286/leninskiy_kommunisticheskiy_soyuz_307/60364074.html adresinden erişildi.
- Greenberg, E. (1970). Consensus and Dissent: Trends in Political Socialization Research, (E. Greenberg, Ed.). Political Socialization, New York: Atherton Pres.
- Hobsbawm, E. (2006). Giriş: Gelenekleri İcat Etmek. Geleneğin İcadı, E. Hobsbawm – T. Ranger (Der.). İstanbul: Agora Kitapları.
- Krivoruçenko, V. K. (2011). Moskova: Molodej, Komsomol. Obşestvo 30-h Godov XX Stoletiya: K Probleme Repressiy v Molodejnoj Srede. Moskova: Moskovskiy Gumanitarniy Universitet.
- Marshall, G. (1999). Sosyoloji Sözlüğü (O. Akınhay ve D. Kömürcü, Çev.). İstanbul: Bilim ve Sanat
- Oktyabryat rozet ve flaması. 08.02.2018 tarihinde <https://ok.ru/duyularmnd/topic/65304697768921> adresinden erişildi.
- Oruzbayeva, B. O. (1979). Kırgız Sovet Ensiklopediyası. Tom 4 (Red.), Frunze: Kırgız SSR İlimder Akademiyası Kırgız SSR Ministrler Sovetinin Basma Poligrafiya cana Kitep Sooda İşteri Boyunca Mamlekettik Komiteti.
- Pavone, T. (2014). Political Culture and Democratic Homeostasis: A Critical Review of Gabriel Almond and Sidney Verba's The Civic Culture. April 7th, 2014. 08.02.2018 tarihinde https://scholar.princeton.edu/sites/default/files/tpavone/files/almond_verba_the_civic_culture_critical_review_0.pdf adresinden erişildi.
- Pioner rozet ve flaması. 08.02.2018 tarihinde <https://russiapedia.rt.com/of-russian-origin/pioners/> adresinden erişildi.
- Pionerskaya Pravda Gazetesi*. 08.02.2018 tarihinde <http://casarusia.com/foro/viewtopic.php?f=20&t=10030> adresinden erişildi.
- Rodeo, C. (1983). Cleyner. Introduction The Political Science, Singapore: McGraw-Hill International Editions,
- Ruçkin, B. A., M, M. M. ?????(2008). Nepoznannoye Naslediye Komsomala (K 90 Letiyu Sozdaniya VLKSM)". Znaniye Ponimaniye Umeniye №3: 104-115.
- Sarıbay, A. Y. (2000). Global Bir Bakışla Politik Sosyoloji. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Tabaldiyev, A. (1976). Kırgız Sovet Ensiklopediyası. Tom 1 (Red.), Frunze: Kırgız SSR İlimder Akademiyası Kırgız SSR Ministrler Sovetinin Basma Poligrafiya cana Kitep Sooda İşteri Boyunca Mamlekettik Komiteti.

